

gravibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. Quam enim isti bonorum copiam dicunt? Fac sane esse summum bonum, non dolere. Quanquam id non vocatur voluptas: sed non necesse est nunc omnia. Idne est, quo traducti luctum levemus? Sit sane summum malum dolere. In eo igitur ²⁵ qui non est, si malo careat, continue fruitur summo bono?

Quid tergiversamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricisti, soles dicere? Sunt hæc tua verba, necne? In eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: *Ne equidem habeo quid intelligam bonum illud, detrabens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur; detrabens eas, quæ auditu & cantibus, detrabens eas etiam, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones, sive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet sensu. Nec vero ita dici potest, mentis lætitiæ solam esse in bonis. Latentem enim mentem ita novis, spe eorum omnium, quæ supra dixi, fore ut natura iis potius dolore careat. Atque hæc quidem his verbis: quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Deinde paulo infra, *Sæpe quasivi, inquit, ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi si vellent voces inanes fundere. Nihil ab his potui cognoscere: qui ²⁶ si virtutes ebullire volent & sapientias, nihil aliud dicent, nisi eam viam, quæ efficiantur eæ voluptates, quas supra dixi. Quæ sequuntur in eadem**

²⁵ In eo igitur qui non est] Hoc ait Cicero: Ex eo quod dolere sit summum malum, non esse consequens, quod in remotione doloris, vel in non dolendo, sit summum bonum: quoniam qui in dolore non est, etiam si malo careat, non ideo fruitur summo bono. Si quis hæsitat in hac phrasi, qui non est in eo; querite quo referatur pronomen eo; respondebit ex Prisciano Franc. Sanctius, Minerv. III. 6. *Vim nominis rei ipsius habet verbum infinitum.* Tam igitur potest referri pronomen eo ad verbum dolere, quod antecedit, quam referretur ad nomen dolor, si hoc usus fuisset Cicero. *Anonymus.*

²⁶ Qui, si virtutes ebullire volent & sa-

piantias.] Ingeniose & vere tu reponis, *ebullire volent*; aut sic enim legendum est, aut, quod eodem redit, *qui, nisi virtutes ebullire volent.* Cæterum, cum hic interpretis munere fungatur Cicero, & verbum de verbo reddat, vocabulum Græcum, quod hic vertit *ebullire*, vix aliud esse potuit quam *Προδύσκει*: id enim & proprie *ebullire* significat; & metaphorice, cum strepitu & inani iactatione verba fundere. Notet alibi de Epicuro & ejus affectis *effusivæ & balbutiæ* non dispari sensu dicere solet: quæ ita prope accedunt ad receptam lectionem *ebullire*; sed hoc Nonii auctoritate stabilitur. *Beulæus.*

eadem sententia sunt: totusque liber, qui est de summo bono, refertus & verbis & sententiis talibus. Ad hancne igitur vitam Telamonem illum revocabis, ut leves ægritudinem? Et si quem tuorum afflictum mœrore videris, huic acipensorem potius, quam aliquem Socraticum libellum, dabis? *Ὀδυσσεύς* ²⁷ hortabere ut audiat voces, potius quam Platonis? expones, quæ spectet, florida & varia? fasciculum ad naves admovebis? incendes odores; & fertis redimiri jubebis, & rosa? Si vero ²⁸ aliquid etiam tum plane luctum omnem absterferis?

XIX. Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modo expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potius abjiciendus: est enim confertus voluptatibus. Quarendum igitur, quemadmodum ægritudine privemus eum, qui ita dicat:

... pol. mihi fortuna magis nunc desit, quam genus.

Namque regnum superebat mihi: ut scias quanto e loco,

Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

Quid! huic calix multum impingendus est, ut plorare desinat; aut aliquid ejusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens Hector tue.

Huic subvenire debemus: querit enim auxilium.

Quid petam præsidii, aut exsequar? quoræ nunc auxilio aut fuga

Fræta sim! Arcæ & urbe orba sum. Quo accedam? quo applicem?

Cui nec aræ patriæ domi stant: fractæ & disjectæ jacent:

Fana flamma deflagrata: rostri alti stant parietes,

Deformari, atque abiectæ crispa.

Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus!

Septum atrifono cardine templum,

Vidi.

²⁷ Ὀδυσσεύς] De hydraulicis organis A-

²⁸ Si vero aliquid etiam] Quod recte monuerunt Camerarius & Ursinus, est honesta

ἀνομιμία, quæ τὸ ἀπόδητον modestè retinetur. Vide Donatum ad Terentii Eun. Act. III. Sc. II. 26. & Servium ad Virgillii Ecl. III. 8. *Devisus.*

Vidi ego te, adstante ope barbarica,
 Tectis calaris, laquearis,
 Auro, ebore instructam regifice

O poetam egregium! quanquam ab his cantoribus²⁹ Euphorionis contemnitur. Sentit omnia repentina & nec-opinata esse graviora. Exaggeratis igitur regis opibus, quae videbantur sempiterna fore, quid adjungit?

Hec omnia vidi inflammari,
 Priamo vi vitam evitari,
 Jovis aram sanguine turpari.

Praclarum carmen. Est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. Eripiamus huic aegritudinem. Quo modo? Collocemus in culcita plumea: psalterium adducamus: hedychrum³⁰ incendamus: demus scutellam dulciculae portionis: aliquid videamus & cibi. Haec tandem bona sunt, quibus aegritudines gravissima detrahantur? Tu enim paulo ante ne intelligere te quidem alia dicebas. Revocari igitur oportere a mœrore ad cogitationem bonorum, conveniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conveniret.

XX. Dicit aliquis: Quid ergo? tu Epicurum existimas ita voluisse, aut libidinosas ejus fuisse sententias? Ego vero minime: video enim ab eo dici multa severe, multa praclare. Itaque, ut saepe dixi, de acumine agitur ejus, non de moribus. Quamvis adsperneret voluptates eas, quas modo laudavit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. Non enim verbo solum posuit voluptatem, sed etiam explanavit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum completum, & ludos atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucunde moveantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli. Quid enim laboro, nisi ut veritas in omni quaestione explicetur?

At idem ait, non crescere voluptatem dolore detracto; summamque voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata. Unum, quod secum ipse pugnat: modo enim, ne suspicari quidem se quidquam bonum, nisi sensus quasi tilla-

²⁹ Cantoribus Euphorionis] Vide sis H. Idem.
 Casaubonum ad Suetonii Tib. cap. 70. & Cl. ³⁰ Hedychrum] Unguenti genus, de quo Salsamum Exerc. Plin. edit. Paris. pag. 856. Dioscorides, lib. I. cap. 61.

tillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatem esse, dolore carere. Potestne magis secum ipse pugnare? Alterum peccatum, quod, cum in natura tria sint; unum, gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic primum & tertium putat idem esse, nec distinguit a non dolendo voluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum virtus maxime exoptatur, ejusque adipiscendam causa philosophia quaesita sit, ille a virtute summum bonum separavit.

At laudat, & saepe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset ararium, verbis tamen defendebat ararium. Quid verba audiam, cum facta videam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. Is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum venerat. Animadvertit Gracchus in concione Pisonem stantem. Quirit, audiente populo Romano, qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona, Gracche, tibi virum dividere liceat: sed si facias, partem petam. Parumne declaravit vir gravis & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dispensari? Lege orationes Gracchi: patronum ararii esse dices.

Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur. Negat ullam in sapientem vim esse fortunae: tenuem victum antefert copioso: negat illum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. Omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istam dicit voluptatem. Dicat quamlibet. Nempe eam dicit, in qua virtutis nulla pars inest. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? Nego igitur ejus esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere virtutis.

XXI. Et queruntur quidam Epicurei, viri optimi, (nam nullam genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. Ita credo, de honore aut de dignitate contentimus. Mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore: mihi in virtute, illi in voluptate. Et illi pugnant: & quidem vicinorum fidem implorant: multi autem sunt,

sunt, qui statim convolent. Ego sum is, qui dicam me non laborare; actum habiturum quod egerint. Quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Cato, et aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio unquam fuit. Hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his non sane animosa defendatur sententia: pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque ad censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituum: verum dicentibus facile cedam. Tantum admonebo: si maxime verum sit, ad corpus omnia referre sapientem, sive, ut honestius dicam, nihil facere nisi quod expediat³¹, sive omnia referre ad utilitatem suam: quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant.

XXII. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum aegritudinem censent exsistere, si nec-opinato quid evenerit. Est id quidem magnum, ut supra dixi. Etiam Chrysippo ita videri scio, quod provisum ante non sit, id ferire vehementius. Sed non sunt in hoc omnia: quanquam hostium repens adventus magis aliquanto conturbat, quam expectatus: & magis subita tempestas, quam ante provisa, terret navigantes vehementius: & ejusmodi sunt pleraque. Sed cum diligenter nec-opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia videri subita majora: & quidem ob duas causas: primum, quod quae sint quae accidunt, considerandi spatium non datur: deinde cum videtur praecaveri potuisse, si provisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit.

Quod ita esse declarat: quae procedens ita mitigat, ut iisdem malis manentibus non modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginenses multi Roma servierunt, Macedones rege Perse capto. Vidi etiam in Peloponneso, cum effem adolescens, quosdam Corinthios. Hi poterant omnes

³¹ Nisi quod expediat] Reprehendendus non est, qui nihil facit, nisi quod expediat. Est, qui nihil, nisi quod sibi expediat. Creditum intruserunt ineptam paraphrasin illam: dicitur est igitur scripsisse Ciceronem: Nisi Omnia referre ad utilitatem suam. Buhertus.

mnes eadem illa³² de Andromacha deplorare: *Hæc omnia vidi...* Sed & jam decantaverant³³ fortasse. Eo enim erant vultu, oratione, omni reliquo motu & statu, ut eos Argivos aut Sicyonios diceret: magisque me moverant Corinthi subito adspecta parietina, quam ipsos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetustatis obduserat.

Legimus librum Clitomachi, quem ille everfa Carthagine misit consolandi causa ad captivos cives suos. Ita eo est disputatio scripta Carneadis: quam se ait in commentarium retulisse. Cum ita positum esset, Videri fore in aegritudine sapientem, patria capta: quæ Carneades contra dixerit, scripta sunt. Tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inveterata ne desideratur quidem. Nec si aliquot annis post idem ille liber captivis missus esset, vulneribus mederetur, sed cicatricibus. Sensim enim & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipsa res immutari solet, aut possit; sed id, quod ratio debuerat, ulus docet, minor esse ea, quæ sint visa majora.

XXIII. Quid ergo opus est, dicit aliquis, ratione, aut omnino consolatione illa, qua solemus uti, cum levare dolorem morientium volumus? Hæc enim fere tum habemus in promptu, Nihil oportere inopinatum videri. Aut qui tolerabilis feret incommodum, qui cognoverit necesse esse homini tale aliquid accidere? Hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodo assert, nihil evenisse, quod non

Tom. II.

F f f opi-

³² Eadem illa de Andromacha deplorare] Narrat Davivius oblatum sibi esse veterem manu exaratum codicem, in quo legerit deplorasse, quod habet quoque antiqua editio que penes me est. Vera hæc, & omnino retinenda est lectio. Cum ex consequentibus appareat, Corinthios cives illos, jam patriæ oblitos, nihil cogitare minus, quam ut ejus calamitatem deplorarent: ait tantummodo Tullius potuisse illos eadem deplorare olim, quæ in fabula deplorat Andromacha; ceterum longa die jamdudum lacrymas exaruisse. Idem.

³³ Sed & jam decantaverant] In antiqua editione: sed jam etiam decantaverant. In Lugdunensi codice, itemque in Regio: sed etiam, &c. Nemo, quod miror, suspicatus est, omnino legendum esse: sed jam recantaverant. Vulgatum illud decantaverant, cum nihil ultra recantaverant dicat, longe est a Ciceronis sententia remotum, qui vult intelligi, Corinthios ploratores illos, vivere iam securos patriæ, & traducto in alias urbes, quibus transcripti fuerant, affectu, veteres quodammodo amores ac pristina desideria recantasse. Vidit sane nodum Adrianus Turnebus, & Advers. XIX. §. expedire sic tentavit: decantaverant, opinor, dicit, non decantabant, sed decantare desierant. At enim nimis hoc ambiguum est. Tum res ipsa verbum recantaverant ultro adducebat, sic aptum loco & congruens, ut credibile sit, hic a Cicerone usurpatum esse, ut post ipsum ab Horatio, l. Od. xvi. 24. Idem.

opinandum fuisset. Neque tamen genus id orationis in consolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. Ergo ista nec-opinata non habent tantam vim, ut ægritudo ex his omnibus oriatur. Feriunt enim fortasse gravius: non id efficiunt, ut ea, quæ accidunt, ^a majora videantur. Quia recentia sunt, ^b videntur, non quia repentina.

Duplex est igitur ratio veri reperiendi, non in iis solum, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videntur. Nam aut ipsius rei natura, qualis & quanta sit, quaerimus, ut de paupertate nonnunquam, cuius onus disputando levamus, docentes quam parva & quam pauca sint, quæ natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. Hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Cum enim paupertatis una eademque sit vis, quidam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alii negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. Non enim solum id continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani: sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint & ferant cæteri.

XXIV. De paupertate agitur: multi patientes pauperes commemorantur. De contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumque, qui privatum otium negotiis publicis antetulerunt, nominatim vita laudatur: nec filetur illud potentissimi regis anapæstum, qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quod inglorius sit, atque ignobilis ad supremum diem perventurus. Similiter commemorandis exemplis orbitates quoque liberorum prædicantur, eorumque, qui gravius ferunt, luctus aliorum exemplis leniuntur. Sic perpessio cæterorum facit, ut ea, quæ acciderint, multo minora, quam quanta sint, existimata videantur. Ita fit sensum cogitantibus, ut, quantum sit eminentia opinio, appareat. Atque hoc idem & Telamo ille declarat,

Ego

^a Lamb. *majora sint*

^b Viß. Grut. *omittunt videntur*

Ego cum genui, moriturum scivi;

& Theleus,

Futuras mecum commentabar miseras;

& Anaxagoras, *Sciebam me genuisse mortalem.* Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. Et mihi quidem videtur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies: nisi quod ³⁴ ratio quædam sanat illos, hos ipsa ³⁵ natura; intellectu eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere. Hoc igitur efficitur, ut ex illo nec-opinato plaga major sit: non, ut illi putant, ut, cum duobus pares casus evenerint, is modo ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinato casus evenerit. Itaque dicuntur nonnulli in mœreore, cum de hac communi hominum conditione audivissent, ea lege esse nos natos, ut nemo in perpetuum esse posset expertus mali, gravius etiam tulisse.

XXV. Quocirca Carneades, ut video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysiptum solebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,

Morbusque. Multi ³⁶ sunt humandi liberi,

Rursum creandi: morsque est finita omnibus.

Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.

Reddenda est terræ terra: cum vita omnibus

Merenda, ut fruges. Sic jubet necessitas.

Negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad levandam ægritudinem pertinere. Id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus. Nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad malevolos consolandos esse accommodatam. Mihi vero

F f f 2 Ion-

³⁴ Nisi quod ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura] Ineptum est & spurium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere; hoc igitur efficitur &c. Buberius.

³⁵ Ipsa natura; intellectu... evertere. Hoc igitur] Sic interpungendum censo: ipsa natura. Intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum sit esse maximum, nequaquam esse tantum, ut vitam beatam possit evertere; hoc igitur efficitur &c. Buberius.

³⁶ Multi] Legendum videtur, multis. Id.

longe videtur fecus. Nam & necessitas ferendæ conditionis humanae quasi cum deo pugnare cohibet³⁷, admonetque esse hominem: quæ cogitatio magnopere luctum levat: & enumeratio exemplorum, non ut animum malevolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui mœret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderate & tranquille tulisse. Omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec coherere possunt propter magnitudinem ægritudinis. Ex quo ipsam ægritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύπη, id est solutionem totius hominis, appellatam putat. Quæ tota poterit evelli, explicata, ut principio dixi, causa ægritudinis. Est enim nulla alia, nisi opinio & iudicium magni præsentis atque urgentis mali. Itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perferetur spe propolita boni. Et acta ætas honeste ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita vixerint, aut non tangat³⁸ ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor.

XXVI. Sed ad hanc opinionem magni mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud ægre, quod acciderit: tum denique efficitur illa gravis ægritudinis perturbatio. Ex hac opinione sunt illa varia & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc ille Agamemnon³⁹ Homericus, & idem Accianus,

Scindens dolore identidem introrsam comam.

In quo facerem illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillum sibi evellere, quasi calvitio mæror levaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere.

Itaque & Æschines in Demosthenem invehitur, quod is septimo die post filii mortem hostias immolasset. At quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas. Quæ nemo

pro-

³⁷ *Cohibet*] Legas ut admonuit Lambinus prohibet. Idem.

³⁸ *Aut non tangat ægritudo, aut perleviter pungat animi dolor*] Quid aliud est ægritudo, nisi animi dolor? Frustra igitur sententia oneratur, & ultra perfectum trahitur.

Equidem sic Tullium dedisse censeo: *Aut non attingat omnino, aut perleviter pungat animi dolor.* Quanto hoc rotundius & castigatius? Bensleyus.

³⁹ *Agamemnon Homericus*] Iliad. K. 15.

probaret, nisi institum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quam gravissime mœrere oportere. Ex hoc eventit, ut in animi doloribus alii solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte⁴⁰,

*Qui miser in campis mœrens errabat Aleis,
Ipse sum cor edens, hominum vestigia vitans.*

Et Niobe fingitur lapidea, propter æternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbissimam quandam & rabiem, fingi in canem esse conversam. Sunt autem alii, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui sæpe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

*Cupido⁴¹ cepit miseram nunc me proloqui
Cælo atque terræ Medæi miserias.*

XXVII. Hæc omnia recta, vera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeque declaratur, hoc quasi officii iudicio fieri. Quod si qui forte, cum se in luctu esse vellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, revocant se rursus ad mœstissimam, peccatique se infimulant, quod dolere intermiserint. Pueros vero matres & magistri castigare etiam solent, nec verbis solum, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab iis factum est, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta, intellectumque est nihil profici mœrendo, nonne res declarat fuisse totum illud voluntarium?

Quid ille Terentianus ipse se puniens, id est εἰωπὸν τιμωρῆ μένος?

*Decrevi⁴² tantisper me minus injuriæ,
Chremes, meo gnato facere, dum sum miser.*

Hic decernit, ut miser sit. Num quis igitur quidquam decernit invitus?

Malo⁴³ quidem me quovis dignum deputem

malo se dignum deputat, nisi miser sit. Vides ergo opinionis esse, non naturæ malum. Quid, quos res ipsa lugere prohibet?

⁴⁰ *Bellerophonte, Qui miser in campis*] Iliad. Z. 201.

⁴¹ *Cupido*] Græca apud Euripidem, Med.

vers. 59.

⁴² *Decrevi*] Heauton. Act. I. Sc. 1. 95.

⁴³ *Malo*] Ibid. Act. 1. Sc. 1. 83.

bet? ut apud Homerum ⁴⁴ quotidiana nece, interitusque multorum, sedationem morendi afferunt: apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos atque omni luce cadentes

Cernimus: ut nemo possit morore vacare.

Quo magis est æquum tumulis mandare peremptos

Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abjicere dolorem, cum velis, temporis servientem. An est ullum tempus, (quoniam quidem res in nostra potestate est) cui non ponenda ægritudinis causa ferviamus? Constabat, eos, qui concidentem vulneribus Cn. Pompejum vidissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoque spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos viderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscerentur fuga: posteaquam Tyrum ⁴⁵ venissent, tum afflicti lamentarique coepisse. Timor igitur ab iis ægritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia vera non poterit?

XXVIII. Quid est autem, quod plus valeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? Si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. Voluntate igitur & iudicio suscipi ægritudinem confitendum est. Idque indicatur eorum patientia, qui cum multa sint sæpe perpeffi, facilius ferunt, quidquid accidit: obduruissetque sese contra fortunam arbitrantur: ut ille apud Euripidem,

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,

Nec tam ærumnoso navigavissem salo:

Effet dolendi causa; ut injecto equulei

Freno repente tactu exagitantur novo.

Sed jam subactus miseris obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarum ægritudines cum faciat leniores, intelligi necesse est, non rem ipsam causam atque fontem esse mororis.

Philosophi summi, neque dum tamen sapientiam consecuti, nonne

⁴⁴ Apud Homerum] Iliad, T. 226.

⁴⁵ Posteaquam Tyrum venissent] Magnam

veri speciem habet Westelingii (Observ. I.

13.) conjectura, rescribentis; Posteaquam Cyprum, &c. Buberius.

nonne intelligunt, in summo se malo esse? Sunt enim insipientes: neque insipientia ullum majus malum est: neque tamen lugent. Quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse & æquum, & ad officium pertinere, ægre ferre, quod sapiens non sis. Quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omnium maxima est. Itaque Aristoteles, veteres philosophos accusans, qui existimavissent, philosophiam suis ingeniis esse perfectam, ait eos aut stultissimos aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, quod paucis annis magna accessio facta esset, brevi tempore philosophiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset; hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam vitam dedisset: quorum si ætas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Querebatur igitur se tum, cum illa videre coepisset, extingui.

Quid? ex ceteris philosophis nonne optimus & gravissimus quisque constitetur, multa se ignorare, & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? Neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est pejor, hæere intelligant, ægritudine premuntur. Nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum viris? qualis fuit Q. Maximus efferens filium consularem: qualis L. Paulus, duobus, paucis diebus, amissis filiis: qualis M. Cato, prætor designato mortuo filio: quales reliqui, quos in consolatione collegimus. Quid hos aliud placavit, nisi quod luctum & mororem esse non putabant viri? Ergo id, quod alii rectum opinantes ægritudini se solent dedere, id ii turpe putantes ægritudinem repulerunt. Ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinem.

XXIX. Contra dicuntur hæc. Quis tam demens, ut sua voluntate morereat? Natura affert dolorem. Cui quidem Grantor, inquit, vester cedendum putat. Premit enim, atque instat, nec resisti potest. Itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui

Tela-

Telamonem antea de Ajacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est. De cuius commutata mente sic dicitur:

*Nec vero tanta præditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum ærumnam dictis allevans,
Non idem, cum fortuna mutata imperum
Converrat, clade subita frangatur sua,
Ut illa ad alios dicta & præcepta excidant.*

Hæc cum disputant, hoc student efficere, naturæ obfisti nullo modo posse. Ii tamen fatentur, graviores ægritudines suscipi, quam natura cogat. Quæ est igitur amentia, ut nos quoque idem ab aliis requiramus?

Sed plures sunt causæ suscipiendi doloris. Primum illa opinio mali, quo viso atque persuaso ægritudo insequitur necessario. Deinde etiam gratum mortuis se facere, si graviter eos lugeant, arbitrantur. Accedit superstitio muliebris quædam. Existimant enim, diis immortalibus se facilius satisfacuros, si eorum plaga percussi afflictos se & stratos esse fateantur. Sed hæc inter se quam repugnent, plerique non vident. Laudant enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortem æquo animo ferant, eos putant vituperandos. Quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat quam se. Præclarum illud est, & si quæris, rectum quoque & verum: ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, æque ac nosmetipsos amemus: ut vero plus, fieri nullo pacto potest. Ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus quam semet, ego illum plus quam me. Perturbatio vitæ si ita sit, atque officiorum omnium, consequatur. Sed de hoc alias.

XXX. Nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum, miseriam nostram, ne illos plus quam ipsi velint, si sentiant: plus certe, quam nosmetipsos, diligamus. Nam quod ajunt, plerosque consolationibus nihil levare, adjunguntque, consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impetum suum fortuna converterit: utrumque dissolvitur. Sunt enim ista non naturæ vitia, sed culpæ. Stultitiam autem ac-

cusa-

cusare quamvis copiose licet. Nam & qui non levantur, ipsi ad miseriam⁴⁶ invitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut auctores aliis ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores quam fere plerique, qui avari avaros, gloria cupidos gloriosi reprehendunt. Est enim proprium stultitiæ aliorum vitia cernere, oblivisci suorum. Sed nimirum hoc maximum est experimentum, cum constet ægritudinem vetustate tolli, hanc vim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. Nam si & eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? Cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.

XXXI. Hic mihi afferunt mediocritates. Quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? Natura enim ipsa terminabit modum. Sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, ægritudinem esse opinionem gloriæ præsentis, in qua opinione illud inest, ut ægritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio præsentis mali sit recens. Hoc autem verbum sic interpretatur, ut non tantum illud recens esse velit, quod paulo ante acciderit, sed, quam diu in illo opinato malo vis quædam inest, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli, Carriæ regis, uxor; quæ nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrum. Quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemque etiam confecta contabuit. Huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum denique non appellabatur⁴⁷ recens, cum vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quam plurimum, aut suppressimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere⁴⁸.

Com. II.

G g g

Sunt,

⁴⁶ Ipsi ad miseriam invitant] Urfini co-
dex, ipsi ad se miseriam invitant. Quod pro-
fincero & recto habent Davistius, ac Buhe-
rius.

⁴⁷ Appellabatur] Legit, appellabatur, Da-
vistius: appellatur, Buhertius ex Ms. Lugdu-
nensi.

⁴⁸ Ad aliam traducere] Vulgo ad aliam.

Quasi sicut amor amore alio, sic animi do-
lor alio dolore sit expellendus. Sed hoc mi-
nime vult Tullius, quare nos eam recepimus
lectionem, quam præstant Reg. Pithoan. Med.
Vatic. Pall. quart. quint. Balliol. Bak. & E-
lien. sec. tert. Davistius. Ad stipulatur Buh-
erius.

Sunt, qui unum officium consolantis putent, docere malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. Sunt, qui non magnum malum, ut Peripatetici. Sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. Sunt, qui satis putant offendere, nihil inopinati accidisse, nihil novi⁴⁹. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem moerenti, si se officio fungi putet iusto atque debito. Sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. Alius enim alio modo movetur, ut fere nos⁵⁰ omnia in consolationem unam conjecimus: erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. Sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus⁵¹ ille Æschyli; cui cum dictum esset,

*Atqui, Promerheu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem⁵² iracundie.*

respondit,

*Si quidem qui rempestivam medicinam admovens,
Non ad gravescens vulnus illidat manus.*

XXXII. Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malum esse, aut admodum parvum: altera, & de communi⁵³ conditione vitæ, & proprie, si quid sit de

⁴⁹ Nihil novi] Vulgo nihil mali: eaque est cunctorum Mss. lectio; quæ cum absurda fuerit, Manutius & Lambinus rescripserunt, nihil novi. Sed alius later mendum, quam putarunt eruditi illi viri. Omnino reponendum est Cyrenæi. Cum enim cæterorum, quæ hic refert, dogmatum fautores nominat Cicero: parum decore se gesserat, si patros hujuscæ sententiæ tacuisset. Hos autem fuisse Cyrenæicos, abunde constat. Noster lib. 3. cap. 13. Cyrenæi non omni malo ægritudinem esse censent; sed insperato & nec opinato malo. Iterum cap. 22. Cyrenæicorum restat sententiæ, qui tum ægritudinem censent existere, si nec opinato quid evenerit. Mirum tamen fortasse videatur, quod a recta via immane quantum discesserint omnes librarii. Sed qui manuscriptos trivere, non nesciunt, quam frequentia sint in propriis nominibus eorum peccata. Si vero ductus attendas literarum, a vulgata tam longe non abeunt, quam prima facie censerent. Utcumque

sit, ipsa sententiæ vis facit, ut hæc emendatio mihi palmaria videatur, & ab omnibus probanda. Davifus.

⁵⁰ Ut fere nos in Consolatione omnia in consolationem unam conjecimus] Sic Reg. Pithecan. & optimi quique codices; nam vulgo in Consolatione nesciunt. Idem.

⁵¹ Promerheu ille Æschyli] Prometheus Vindæ. vers. 378.

⁵² Rationem] Lambinus, orationem, ut & H. Stephanus in Castig. Cicero. Quod omnino probat Baherius; & nunquam ego, si liceret, edi juberem. Olivæus.

⁵³ Et de communi conditione vitæ, & proprie, si quid sit, de ipsius, qui moerent, disputandum] Hoc vult Cicero: Disputandum est, & de communi conditione vitæ, & proprie de conditione ipsius, qui moerent, si quid sit, quod de illa possit proprie disputari. Concinnitas orationis non exigit, ut quoniam præceperit, de communi, sequatur, de propria. Cic. de Offic. 1. 30. Intelligendum

ipsius, qui moerent, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustra confici moerore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. Nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraheris. Alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fateatur. Quid enim dicemus, cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemvis bajulum interesse: cum se Alcibiades affligeret, lacrymansque Socrati supplex esset, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret: quid dicemus, Cleanthes? num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid? illa Lyconis qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, parvis ait eam rebus moveri, fortunæ & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis vitiumque constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum.

XXXIII. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quanquam & usitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omnibus. Sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. Ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt, non quo quisque incommodo affectus sit, prædicandum est. Chrysippi ratio ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis difficilis. Magnum opus est, probare moerenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, moerere. Nimirum igitur, ut in causis non semper utimur eodem statu, (sic enim appellamus controversiarum genera) sed ad tempus, ad controversiæ naturam, ad personam accommodamus: sic in ægritudine

G g g 2

est etiam, diabus quasi nos a natura indutor esse personis: quarum una est communis, altera autem, quæ proprie singulis est tributa. Ciceronem. Anonym.

tudine lenienda. Nam, quam quisque curationem recipere possit, videndum est.

Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberravit oratio. Tu enim de sapiente quasieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine; aut ita parvum malum, ut id obruat sapientia, vixque appareat: qui nihil opinione affingat, assumatque ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quam maxime excruciaci, luctuque confici: quo pravius nihil esse possit. Edocuit tamen ratio, ut mihi quidem videtur, cum hoc ipsum proprie non quæretur hoc tempore, num quod esset malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen ut videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio & opinionis errore contractum.

XXXIV. Tractatum est autem a nobis id genus ægritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitremur. Sunt enim certa, quæ de paupertate: certa, quæ de vita inhonorata & ingloria dici soleant. Separatim certæ scholæ sunt de exilio, de interitu patriæ, de servitute, de debilitate, de cecitate, & de omni casu, in quo nomen poni solet calamitatis. Hæc Græci in singulas scholas & in singulos libros dispertiunt. Opus enim quærunt: quanquam plenæ disputationes delectationis sunt. Et tamen, ut medici, toto corpore⁵⁴ curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum universam ægritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde existit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum obfudit exilium, aut eorum, quæ modo dixi, si quid existit; singularum⁵⁵ rerum sunt propriæ consola-

⁵⁴ *Toto corpore curando*] Hoc est, curatione totius corporis, dum corpus totum curant. Ita *Offic. lib. 1. Orationem Latinam profecto legendis nostris officis plenariem: lectione nostrorum, legendo nostra. De Rep. III. Noster populus, sociis defendendis, terrarum iam omnium potitur est: defendendo socios. Puffera.*

⁵⁵ *Est singularum rerum*] Mendosus est hic locus: alii aliter corrigunt: expedita vi-

derur esse ratio, si legas: *Et sic singularium, &c.* Hoc ipsum legerat in veteri codice Davitius; cur neglexerit, non video. *Boherius.* Cum e vulgata lectione nihil posse elicerre, Boherianam in contextum admisit. Quod tamen factum nolim. Eredis scilicet duobus his vocalis, *Et si*, nihil decedet sententiæ: imo non parum lucis accedet. Neque aliter dedit Lambinus, quem sequi debebam. *Olivetus.*

solationes: de quibus audies tu quidem, cum voles: sed ad eundem fontem revertendum est, ægritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriat, sed iudicio, sed opinione, sed quadam invitatione ad dolendum, cum id decreverimus ita fieri oportere.

Hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mœrens: morsus tamen & contractiuncula⁵⁶ quædam animi relinquuntur. Hanc dicant sane naturalem, dum ægritudinis nomen absit, grave, tetrum, funestum: quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis quam multæ, quam amaræ! quæ, ipso trunco everso, omnes elidendæ sunt, & si necesse erit, singulis disputationibus. Superest enim nobis hoc, cuiusmodi est, otium. Sed ratio una omnium est ægritudinum, plura nomina. Nam & invidere ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angere, lugere, mœrere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflictiari, desperare.

Hæc omnia definiunt Stoici: eaque verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, ut videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. Hæc sunt illæ fibræ stirpium, quas initio dixi, persequendæ, & omnes elidendæ, ne ulla unquam possit existere. Magnum opus & difficile. Quis negat? Quid autem præclarum, non idem arduum? Sed tamen id se effecturam philosophia profitetur: nos modo curationem ejus recipiamus. Verum quidem hæc hæctenus. Cætera, quotiescumque voletis, & hoc loco, & aliis, parata vobis erunt.

TUS-

⁵⁶ *Contractiuncula* *Hanc*] Bentlejus, affertente Boherio; legit, *contractiuncula* quædam, ut ad hoc verbum referatur *in hanc*.

Nam si referas ad *ægritudinem*, hic ergo fa-
rebitur Cicero, ægritudinem esse naturalem:
quod tota hæc disputatione infirmare voluit.